

KARİKATÜRLERDE FOLKLORİK ÖGELER

The Folkloric Components in Caricatures

Mehmet ÇEVİK*

Özet

Bu çalışmada karikatürlerin halk kültürü öğeleriyle ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu amaçla Türkiye’de yayınlanmakta olan 8 mizah dergisinin 1 aylık (Kasım 2008) yayınında yer alan karikatürler taranıp incelenmiştir. Bu dergilerden dördü (Atom, Koala, L-Manyak ve Lombak) aylık, diğer dördü (Gırgır, Leman, Penguen ve Uykusuz) ise haftalık dergilerdir. Yapılan taramalarla, halk bilimi kapsamındaki çeşitli öğelerle ilgili çok sayıda örnek belirlenmiş ve bu belirlemeler başlıklar hâlinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: folklor, karikatür, mizah, iletişim.

Abstract

In this study, the relationship between caricatures and components of folk culture has been emphasized. In this sense, the caricatures in 8 humour magazines published in Turkey have been scanned and analyzed for a month (November 2008). Forth of the magazines (Atom, Koala, L-Manyak, and Lombak) are monthly, whereas the other forth (Gırgır, Leman, Penguen, and Uykusuz) are weekly magazines. With this scanning, a great number of examples associated with many components within folklore have been determined and these determinations have been examined under the separate titles.

Key Words: folklore, caricature, humour, communication.

Türk kültürü, son dönemlerde “gülmece” biçimi popüler olmaya başlayan mizah konusunda; Nasreddin Hoca, meddah, orta oyunu, Karagöz, köy seyirlik oyunları ve fıkra gibi geleneksel unsurların oluşturduğu zengin bir altyapıya sahiptir. Yüzyıllardır sürdürülegelen bu geleneksel mizah kültürünün yanında, temeli Tanzimat’a kadar uzanan büyük çaplı kültürel değişim sürecinde yeni mizah anlayışları ve türleri de ortaya çıkıp gelişmiştir. Gazete, tiyatro, edebiyat, sinema ve televizyon ortamında gelişme gösteren bu yeni mizah anlayışlarının günümüzde ulaştığı son noktada Cem Yılmaz, Beyazıt Öztürk, Okan Bayülgen, Ata Demirer, Şahan Gökbağar gibi “komedyen” kimliğiyle öne çıkan ve televizyonla popülerlikleri artan kişilerin özellikle “stand-up show” ve “talk show” isimleriyle sergiledikleri gösteriler, sohbetler yer almaktadır. Televizyon kültürüyle tüketiciye âdeta dayatılan bu mizah anlayışlarının yanında “sessiz

* Okutman, Gazi Üniversitesi Türkçe Öğrenim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÖMER).
mehmetcevik@gazi.edu.tr

sedasız” diyebileceğimiz bir biçimde varlığını ve gelişimini sürdüren bir başka mizah türü olarak da **karikatür** kavramı çıkıyor karşımıza.

Genel olarak, “*İnsan ve toplumla ilgili her türlü olayı konu alarak abartılı bir biçimde belirten, düşündürücü ve güldürücü resim*” (Türkçe Sözlük 1998: 1220) ya da “*İlk bakışta pek fark edilmeyen çirkinlikleri, aşırılıkları, gülünçlükleri, kusurları abartarak daha görünür hâle getirme sanatı*” (Gökçe 2007: 32) biçiminde tanımlanan “karikatür” kavramının; ülkemizde yanlış bir şekilde her türlü mizahî çizim için kullanıldığı Ahmet Sipahioğlu tarafından dile getirilmektedir. (Sipahioğlu 1999: 14) Sipahioğlu’na göre “karikatür”, “karton” ve “grafik mizah” gibi terimler birbirinden farklı şeylerdir. Karikatür,

“belirli bir kişinin abartılı tarzda yapılmış gülünç portresine verilen addır. Karikatiüre göre daha geç bir zamanda ortaya çıkan ‘Karton’ ise, belirli bir kişinin gülünç yorumunu yansıtmaktan çok, içinde isimsiz insanların yer aldığı gülünç toplumsal durumları satirize eden çizimleri anlatmak için kullanılan bir tanımdır. ‘Grafik Mizah’ ise, özünde siyah beyaz olan karikatür ve kartonu da içine almakla birlikte, modern sanat akımlarının komik çizimlere getirdiği değişik teknikleri ve daha evrensel bir bakış açısını ifade etmek için kullanılmaktadır.” (Sipahioğlu 1999: 14)

Bu çerçevede “grafik mizah” ile “karikatür” terimleri arasındaki ilişkiyi Hıfzı Topuz (2001: 58) şu şekilde değerlendirir: “*Karikatiür, iletişim açısından ikonik, yani bir desene dayalı, gülmece (mizah, humour) ağırlıklı bir mesaj, yani görsel bir iletidir. Burada iki elemanın ağırlığı vardır: Desenin ve mizahın. Bu bakımdan karikatür grafik gülmece, yani grafik mizahtır.*” Grafik mizah kavramını Atila Özer (2007: 46) ise, “*gülmekten çok düşündürme eğilimli, abartmaya fazla başvurmayan, kültür düzeyi yüksek tabakaya seslenen, yazısı olmayan (ya da çok az olan), uzun ömürlü sanat karikatürü*” biçiminde tanımlayıp karikatürün bir türü olarak değerlendirir ve grafik mizahın “sanatsal karikatür” ya da “humoristik desen” adıyla da anıldığını dile getirir (2007: 34).

Geçmiş, Uygurlar dönemine kadar götürülen (Şahin 2000) Türk karikatürünün asıl ortaya çıkış tarihi 1867 (Topuz 2003: 404) olarak gösterilir. Bu tarihte yayımlanan *İstanbul* adlı dergide ilk karikatürlerimiz çıkmış ve yazılı basının gelişmesine paralel bir şekilde varlığını devam ettirmiştir. Buna rağmen yukarıdaki değerlendirmeler, ülkemizde konuyla

Karikatürlerde Folklorik Ögeler

ilgili bir kavram kargaşasının söz konusu olduğuna işaret etmektedir. Bu durumun temel nedeni, karikatürle ilgili bilimsel çalışmaların yeterli düzeye ulaşmamış olduğu düşüncesinde aranabilir. Nitekim Türk karikatürünün köşe taşlarından biri olan Oğuz Aral bu konuyu şu şekilde özetler: “Bahçecilik, yemek, tiyatro kitapları gibi dünyada hangi konu varsa üstüne yazılan kitaplar kütüphaneleri doldurur ama mizah konusunda yazılanlar fakir bir raftan ibarettir.” (Yılmaz 2001: 60)

Başta terminolojisi olmak üzere birçok yönden ilgi ve araştırma ihtiyacı içerisinde bulunan Türk karikatür sanatının halk kültürüyle ilgisi üzerine odaklanan bu çalışmayla, konunun belli bir boyutuna dair araştırmalara katkıda bulunulmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede “Karikatürlerde folklorik malzemelerden yararlanılır.” hipotezinden hareketle, karikatür-folklor ilişkisine dair belirleme ve değerlendirmeler yapılacaktır. Söz konusu hipotezin ortaya atılmasında bireysel gözlem ve incelemelerimizin yanı sıra Halûk Şahin’in 1960’lı yılların karikatürüne dair şu değerlendirmelerinin verdiği cesaret de etkili olmuştur: “Fıkra değilse bile söz yeniden karikatüre dönmüştür. Türk güldürü geleneğinin söz oyunları, cinasları, laf sokuşturmaya dayanan olanaklarından bol bol yararlanılmaktadır. [...] Yerli öğelerin iyi kullanılması [...] ile geniş kitlelere ulaşılmıştır.” (Şahin 1978: 24)

Yine aynı doğrultuda değerlendirmeler yapan Ahmet Sipahioğlu’nun şu belirlemeleri, konuya dair ilginizi artıran başka bir nokta olmuştur:

“Tarih boyunca, hiçbir zaman, tragedyası ve dolayısıyla komedyası olmayan Türk insanı için, mizahın her dalı, korkunun üstesinden gelmenin, kendini korkusuzca ifade etmenin ve kendini tanımanın bir aracı olmuştur. [...] Bektaşî fıkraları, Nasreddin Hoca öyküleri, Kavuklu ve Pişekâr, Karagöz ve Hacivad toplumun gerçek yüzünü gösteren birer ayna işlevi görmüşlerdir. Yazılı mizah nasıl ki, insanımızın ‘asıl edebiyatı’ ise, grafik-mizah da bu toplumun ‘asıl görsel sanatları’dır.” (Sipahioğlu 1999: 222)

Çalışmamız, karikatür-folklor ilişkisini tüm yönleriyle ortaya koymak gibi kapsamlı ve iddialı bir amaçla değil, söz konusu ilişkinin durumuna dair nesnel bir yaklaşımla hazırlanmış sınırlı bir kesit sunmak gibi mütevazı bir amaçla gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle çalışmada, ülkemizde yayımlanmakta olan 8 mizah dergisinin sadece 1 aylık (Kasım 2008) yayınında yer alan karikatürler taranarak elde edilen veriler esas alınmıştır.

Söz konusu dergilerin dördü (**Atom, Koala, L-Manyak ve Lombak**) aylık yayımlanan dergilerdir. Diğer dört dergi (**Gırgır, Leman, Penguen ve Uykusuz**) ise haftalık yayımlanmaktadır. Buna bağlı olarak aylık dergilerin 1'er, haftalık dergilerin de 4'er sayısı olmak üzere toplam 20 nüshanın taraması yapılmıştır. Bu taramalarla karikatürlerde, halk bilimi kapsamındaki atasözü, deyim, halk masalı, halk hikâyesi, fıkra, halk müziği, halk inançları, halk hekimliği gibi çeşitli öğelerin kullanımına dair belirlemelerde bulunulmuştur.

Söz konusu belirlemelerimizi, başlıklar halinde ve örnekleriyle şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Atasözleri ve Deyimler

“Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yapılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan, kamuca benimsenmiş özsözler.” (Aksoy t.y.: 37) biçiminde tanımlanan **atasözleri** ve *“Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce.”* (Aksoy t.y.: 52) biçiminde tanımlanan **deyimler**; gazetelerde olduğu gibi (Çevik 2006) mizah dergilerinde de sıkça kullanılmaktadır. Çalışmamız kapsamında taranan karikatürlerde, folklorik malzemelerden, en çok atasözü ve deyim kullanımına dair tespitlerde bulunulmuştur.

Atasözleri ve deyimlerin karikatürlerde kullanımı genellikle iki biçimde olmaktadır:

a) Karikatürlerdeki konuşmalarda yer alan atasözleri ve deyimler: Atasözleri ve deyimlerin bu tür kullanımları, karikatüristlerin çizdiği kahramanların, parodisi yapılan olay ya da durumla ilgili sözlerinde bulunmaktadır. “Konuşma balonu” ya da “balon” olarak adlandırılan çerçevelerin içinde verilen bu sözlerdeki atasözleri ve deyimler ya olduğu gibi kullanılmakta ya da kısmen biçimsel değişikliğe uğratarak kullanılmaktadır. Söz konusu bu biçimsel değişiklik atasözü ve deyim sözçüklerini değiştirmek ya da eksiltmek şeklinde olmaktadır. Örneğin, “İn cin top oynuyor.” deyimini “İncintop...” biçiminde; “Yavaş altın çiftesi pek olur.” atasözü, “Sus!” işareti yapan hemşire fotoğrafı yerine çizilmiş, hemşire başlığı taşıyan bir atın bulunduğu karikatürde “Sessiz atın çiftesi pek olur!” biçiminde; “Kedi ulaşamadığı ciğere mundar der.”

Karikatürlerde Folklorik Ögeler

atasözü, “Yaa Otisabi bırak şimdi kedi, ciğer, mundar denklemi mi yoksa...” biçiminde; yine kalıplaşmış bir söz olan “At, avrat, silah.” sözü, “Yahudiler boşuna mı demiş ‘At avrat, Tevrat’ deyi?..” biçiminde kullanılmaktadır.

b) Atasözleri ve deyimleri konu alan karikatürler: Bu tür karikatürlerde, atasözleri ve deyimlerde kullanılan sözcüklerin mecaz anlamı bir tarafa bırakılarak gerçek anlamları göz önünde bulundurulmakta ve çizgiler bu şekilde oluşturulmaktadır. Örneğin, “sinek avlamak” deyimi, eliyle bir sineği vurmaya çalışan insan figürüyle; “Armudun iyisini ayılar yer.” atasözü, manavın önünde durup amutları beğenmeyen bir ayı figürüyle çizgiye aktarılıp karikatüre konu olabilmektedir.

Atasözleri ve deyimlerin karikatürlerde kullanımına dair belirlemelerimizi şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Atasözleri

Allah’ın bildiği kuldan saklanmaz.

“Artık Allahın bildiğini kuldan saklamıyalım...” (Uğur Gürsoy, Uykusuz, 2008/48)

Armudun iyisini ayılar yer.

Bu karikatürde atasözü konuşmalarda geçmiyor. Bir manavın önünde, elinde zil ve yanında tasmayla bir ayı bulunan ayı oyuncusu, manavdan armut almayı düşünüyor. Ayı ise “Hiç bulaşma abi, yaramaz...” diye sahibini uyarıyor. (Hekimali Babacan, Koala, 2008/07, s. 11)

Ayağını sıcak tut, başını serin; gönlünü ferah tut, düşünme derin.

“Kışın başını serin tutacaksın ayağını sıcak tam tersi miydi?..” (Anıl Gürak, Gırgır, S. 35)

Baba oğluna bir bağ bağışlamış, oğul babaya bir salkım üzüm vermemiş.

“Eee... Baba oğluna bağ bağışlamış, oğul babasına bi salkım üzümü çok görmüş...” (Cihan Kılıç, Uykusuz, 2008/47)

Cana gelecek mala gelsin.

Mehmet ÇEVİK

“Üzülme abi!.. Cana geleceğine mala gelsin!..” (Metin Fidan, Leman, 2008/47)

Çivi çiviye söker.

“La çivi çiviye söker hesaabl..” (Tolga Sümer, Gırgır, S. 36)

Elin ağzı torba değil ki büzesin.

“Ağzımız torba değil ki büzesin!” (Deniz Kestane, Gırgır, S. 37)

Gözden ırak olan gönülden de ırak olur.

“Eee gözden ırak olan gönülden de ırak oluyo demek ki!..” (Suat Özkan, Leman, 2008/47)

Kedi ulaşamadığı ciğere mundar der.

“Yaa Otisabi bırak şimdi kedi, ciğer, mundar denkle mi yoksa...” (Yılmaz Aslantürk, Uykusuz, 2008/47)

Kızını dövmezen dizini döver.

“Kızını dövmezen, dizini tokatlar Nebahat Hanım!” (Doğan Pehlevan, L-Manyak, 2008/11, s. 40)

Köprüyü geçinceye kadar ayıya dayı derler.

(Karşısında hasta olarak bir ayı bulunan doktorun zihninden geçen ifadeler:) “Köprüyü geçene kadar deseem...” (Mehmet İlhan, Gırgır, S. 35)

Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur.

“Kurt kocayınca tabii...” (Göksu Gül, Penguen, 2008/47)

Parayı veren düdüğü çalar.

“Bu bi sektör, parayı veren düdüğü çalar.” (Cenk Erdem, Gırgır, S. 34)

Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.

Bu atasözünün yer aldığı karikatürde (Feyhan Güver, Leman, 2008/46) atasözü doğrudan yer almamaktadır. Karikatürde birinin yüzünde mağrur, diğerinin yüzünde şaşkın bir ifade yer alan iki kişi bulunmaktadır. Bu iki kişinin arasında “Pısss...” diyerek yeni sönmüş bir mum yer almaktadır. Şaşkın kişinin konuşma balonunda şu sözler yer alır: “Benim adım Ayşe!.. A-a lan hakaten de sönyo... Nasıl yaptın lan bu icadı...” Mağrur bir duruş ve yüz ifadesine sahip kişinin cevabı ise şöyledir: “Yaptım işte... Adını da

Karikatürlerde Folklorik Ögeler

‘yalancının mumu’ koydum... Çok üretilip sürümden kazanıcaz... yalnız yatsıdan sonra çalışmıyo...”¹

Yavaş atın çiftesi pek olur.

“Sessiz atın çiftesi pek olur.” (Özer Aydoğan, Penguen, 2008/45)

Yiğidin malı meydandadır.

“Süper adamın malı meydanda olur olm... Yürüü...” (Kaan Ertem, Leman, 2008/47)

b) Deyimler

Afyonu patlamak.

“Sabahları çayla afyonumu, bardağıyla libidomu patlatırım a dostlar...” (B. Üstün, Uykusuz, 2008/47)

“Belli ki Cihangir ahalsinin afyonu henüz patlamamış.” (Sönmez Karakurt, Penguen, 2008/46)

Ali kırın baş kesen.

“O kadar güçlü olmuştu ki alıkırın başkesen olarak anılmaya başladı...” (Serkan Yılmaz, Lombak, 2008-11, s. 41)

At, avrat, silah.

“Yahudiler boşuna mı demiş ‘At avrat, Tevrat’ deyi?..” (Serdar Akkoyun, Atom, S. 11, s. 45)

Bana mısın dememek.

“Bana mısın demiyodu şerefsiz!” (Memo-Deniz, Gırgır, S. 36)

Başgöz etmek.

“Kendini tanıtsın, başgöz edelim bu çocukları.” (Mehmet Eğrik, Atom, S. 11, s. 18)

Başı bağlı olmak.

“Şu yüzüğü tak da başının bağlı olduğu belli olsun.” (Cihan Ceylan, Uykusuz, 2008/45)

Boru mu?

¹ Bkz. Ekler bölümü, Karikatür-1.

Mehmet ÇEVİK

“Boru değil yabancıyız!..” (Umut Sarıkaya, Uykusuz, 2008/48)

Bulunmaz Hint kumaşı mı?

“Ay anam sen de ne nazlısın yaa, bulunmaz Hint kumaşı arıyon, ha ha ha haay...” (A. Atalan-N. Aptioğlu, Atom, S. 11, s. 32)

Canı yanmak.

“Çünkü her şekilde canları yanacak olan onlardır...” (Güneri İçoğlu, Leman, 2008/46)

Dünyaevine girmek.

“Özcan’la ben gelecek ay Amsterdam’da dünya evine giriyoruz...” (Uğur Gürsoy, Uykusuz, 2008/48)

Gâvur ölüsü gibi.

Bu deyimın yer aldığı karikatür (Can Barslan, Leman, 2008/45) toplam 17 kareden oluşan bir çizgi-öykü. Bu öyküde arkadaşını bıçakla yaralayan bir kişi onu öldü sanıp omzuna alır ve gömmek üzere kırsal bir yere getirir. Derken yaralı arkadaşı mırıldanarak Hristiyan yani “gâvur” olur ve ölür. Böylece birdenbire çok ağırlaşır ve arkadaşı onu artık taşıyamaz hâle gelir.

Gözü kesmek.

“Ama kaçacak yer yoktu işte, senin gibi candan balıklama atlamaya da gözüm kesmedi.” (Melikşah, Atom, S. 11, s. 4)

Gözü kör olsun.

“İşsizliğin gözü kör olsun...” (Behiç Pek, Leman, 2008/48)

Helal süt emmiş.

“Bak helal süt emmiş çocukmuş bu Canıtın, tuttum şimdi...” (Göxel, Lombak, 2008/11, s. 17)

İçi geçmek.

“Deniz gelen oldu mu hiç? İçim geçmiş..” (Anıl Gürak, Gırgır, S. 34)

İçine atmak.

“En iyisi kaderde bu da varmış deyip içime atmak...” (Caner Atakul, Lombak, 2008/11, s. 55)

“İn cin top oynuyor.”

Karikatürlerde Folklorik Ögeler

“İncintop...” (Behiç Pek, L-Manyak, 2008/11, s. 16)

“Tünel yakasına ağır toplar takılır fekat sabah sabah in cin top oynar orada...” (Sönmez Karakurt, Penguen, 2008/46)

İşine gelmemek.

“Tayyip Bey, işine gelmeyen gazetecileri veto etti...” (Gırgır, S. 36)

Kabak tadı vermek.

“Yenge valla kabak tadı verdi...” (M. Ali Yurdapak, Koala, 2008/07, s. 62)

Kan beynine sıçramak.

“Onu da duyunca iyice kan beynine sıçradı...” (Cihan Ceylan, Uykusuz, 2008/48)

Meydan okumak.

“Sana meydan okuyorum Bolo!” (Barış Atar, Lombok, 2008-11, s. 23)

Ocağına incir ağacı dikmek.

“Ocaama incir ağacı diktiniz ulan!” (Metin Fidan, Leman, 2008/46)

Sabır taşı.

“Sabır taşı olsa çatlardı valla...” (Özer Aydoğan, Penguen, 2008/46)

Sıçtı Cafer bez getir.

“Bilader.. ‘Sıçtı Cafer bez getir’ diye bi laf vardır bilir misin?..” (Mehmet İlhan, Gırgır, S. 36)

Sinek avlamak.

Bu deyim in kullanıldığı karikatürde (Anıl Gürak, Gırgır, S. 34) deyim söz olarak geçmemektedir. Kitap fuarında okur bekleyen karikatürcülerden biri, saatlerce boş durdukları için, uçan bir sineğe eliyle vurmaya çalışır bir durumda çizilmiştir.

Sittin sene.

“Sittin seneye! Makina bozuk!..” (Özer Aydoğan, Penguen, 2008/47)

Sözünü balla kesmek.

“Bi saniye bağyan. Sözünüzü balla kestim.” (Hekim Babacan, 2008/07, s. 57)

Süt dökmüş kedi gibi.

“[...] İyice bi benzetip süt dökmüş kediye mi çevirirsin, orası sana kalmış.” (Serdar Akkoyun, Atom, S. 11, s. 27)

Şeytan kulağına kurşun.

“Kız şeytan kulağına kurşun.” (Anıl Gürak, Gırgır, S. 35)

Tefe koymak.

“Aman mirim tefe koyarlar!..” (Nuri Çetin, Leman, 2008/47)

Tereyağından kıl çeker gibi.

“Bu ne? Üzerinde tereyağ var! Yani tereyağından kıl çektin ha?” (Efe Barış, Gırgır, S. 36)

Tuzu kuru.

“Sen sus kadın... Senin tuzun kuru tabi...” (Alpay Erdem, Lombak, S. 2008/11, s. 10,13)

2. Halk Anlatıları

Halk edebiyatının nesre, dolayısıyla da anlatmaya dayalı türlerin genel adı, biçiminde tanımlayabileceğimiz halk anlatıları, “*halk masalları, halk efsaneleri ve fıkralar*” (Özdemir 1995: 7) gibi “*nesir şeklindeki sözlü edebiyatın tüm çeşitlerini*” (Degh 1998) ifade etmektedir.

Çalışmamız kapsamında taranan karikatür dergilerinde halk anlatıları çerçevesinde halk masalları, halk hikâyeleri ve fıkraların kullanımına dair şu belirlemelerde bulunulmuştur:

a) Halk Masalları

Halk masallarının tanımı ve belirleyici özelliklerine dair birbirinden farklı çok sayıda değerlendirmenin varlığı bilinmektedir. (Örneğin; Sakaoğlu 1999, Alptekin 2002, Helimoğlu Yavuz 1999, Arslan 2008) Ancak P. N. Boratav’ın şu tanımı eleştirilerek ya da geliştirilerek birçok tanıma kaynaklık etmiştir: “*Masal, nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamiyle hayâl ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı diye tanımlanır.*” (Boratav 1997: 75) Karikatür ve edebiyat ilişkisini ele aldığı bir yazısında

Karikatürlerde Folklorik Ögeler

M. Mahzun Doğan, masal ve karikatür ilişkisine de yüzeysel bir değinide bulunmuştur. Bunun için öncelikle Ferit Öngören'in şu değerlendirmesini alıntılar: *“Karikatürün ilk araştırmalarında şu iki mizah ögesini izleyebiliyoruz. İnsanın yüz ya da gövde orantılarını olağan dışı büyütmek ve küçültmekle alışılmadık görüntüler elde etme eğilimi söz konusu. İkinci teknik ise bir insan başı ile sözgelimi bir kuş, ya da at gövdesini birleştirerek, olmadık iki sınıfı bir araya getiren önermeler gibi, mizahı sağlamak eğilimidir.”* (Balcıoğlu-Öngören 1973: 36) Bu değerlendirmelerden hareket eden M. M. Doğan'a göre, bu açılardan bakıldığında geleneksel sözlü edebiyatla, özellikle de masalla karikatür arasında kan bağı bulunmaktadır (Doğan 2007:4).

Karikatür ile masal arasındaki ilişki, araştırmamız çerçevesinde yaptığımız saptamalarla da ortaya konulmuştur. Ancak bu noktada oldukça ilgi çekici bir durum söz konusu: Karikatürlerde Türk masallarına dair motifler neredeyse hiç kullanılmamaktadır. Daha çok Arap ve Hint kökenli masallar; özellikle ve dikkat çekici bir yoğunlukla da Batı kökenli masallar kullanılmaktadır. Bu durumu, söz konusu anlatıların ülkemizde çizgi film, sinema, tiyatro ve çocuk kitapları formunda çokça kullanılarak popülerleştirilmesi ve belleklere kazınmış olması gerçeğiyle açıklamak mümkündür, denilebilir. (Çevik 2008)

Taradığımız mizah dergilerinde masalların karikatürde kullanımına dair belirlemelerimizi şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Feyhan Güver (Leman, 2008/46) tarafından, “Masal Maskadar” adlı köşesinde çizilmiş karikatürde, Alaaddin'in Sihirli Lambası masalındaki lamba ve cin motifi kullanılmıştır. Cinin bir insanla evli olarak çizildiği karikatürde, “Dur şu yastığı da arkana koyayım... Bi kahve daha yapayım mı... Başka bi isteğin var mı?..” diyerek kocası cinle ilgilenen kadına cin, mutluluktan gözü yaşarmış bir şekilde şu cevabı verir: “Ulan insanın karısı gibi yok valla... Şimdiye kadar hiç kimse sen ne istiyosun diye sormadı...”
2. Feyhan Güver (Leman, 2008/47) tarafından çizilmiş başka bir karikatür, derginin bir önceki sayısında yer alan karikatürün devamı niteliğinde. Burada, yöresel kıyafetler içinde iki kadın ve kadınlardan birinin üç çocuğu, geleneksel biçimde döşenmiş bir odada bulunmaktadır. Duvardaki bir rafta ise Alaaddin'in Sihirli Lambası masalındaki lamba yer almaktadır. Çocukların “cin”e benzetilerek çizildiği karikatürde kadınlardan biri şöyle konuşmaktadır: “Aaa... Bunlar hiç kocana

benzemiyolar... Kime çekmişler ayol böyle... **Cin** gibiler maşallah!” (Bizim de belirtmeye çalıştığımız gibi “cin” sözcüğü, karikatürdeki konuşma balonunda koyu biçimde yazılmıştır.)

3. Yine Feyhan Güver (Leman, 2008/48) tarafından çizilmiş ve Alaaddin’in Sihirli Lambası’ndaki cin motifini işleyen bu karikatürün de derginin önceki sayılarındaki karikatürlerin devamı olduğu görülmektedir. Burada da, birinin kocası cin olan iki kadın, eşinden çay isteyen cin hakkında konuşmaktadır.
4. Suat Özkan (Leman, 2008/48) tarafından çizilmiş iki karelik “bant karikatür”de, Alaaddin’in Sihirli Lambası masalındaki cin, bir şişenin içinde yer almakta. Şişeyi elinde tutun, geleneksel kıyafetler içindeki kişi, cinin ısrarı üzerine şişenin kapağını açar ve onu dışarı çıkarır.
5. Cem Dinlemiş (Penguen, 2008/45)’in çizdiği karikatürde Doğu masallarındaki “uçan halı” motifinin kullanıldığını görmekteyiz. Burada, Hint kıyafetli bir kişi akşam karanlığında uçan halının üzerinde televizyon izlemektedir.
6. Erdil Yaşaroğlu (Penguen, 2008/47)’nin çizdiği karikatürde de “uçan halı” motifinin değiştirilerek işlendiğini görmekteyiz. Bir yerleşim biriminin üzerinde, karikatürün dışına taşan bir halı üzerinde uçan bir kişinin resmedildiği bu karikatürün üst kısmında “Alaaddin’in uçan halıfleksi...” ifadesi yer almaktadır.
7. Gökhan Dabak (Leman, 2008/48) tarafından çizilmiş karikatürde masal kuşu Zümrüdüanaka’nın kullanıldığını görmekteyiz. Bu karikatürde elinde kılıç taşıyan bir şövalye, Zümrüdüanka kuşuna şu şekilde seslenir: “Hey Zümrüdüanka kuşu, yumurtanı çalmaya geldim... Kralın kızına sözüm var!..”
8. Tuncer Çelik (Koala, 2008/07, s. 29)’in çizdiği karikatürde Sinbad, halıyla değil “Superman” gibi sırtında bir pelerinle ve kolunu uzatıp yumruk yapmış bir halde uçmakta, bu esnada da “Böyle daha karizma...” diye düşünmektedir. Aşağıdaki iki kişi ise, “Şu uçan Sinbad değil mi?” diye kendi kendilerine sormaktadır.
9. Tuncay Akgün ve Kemal Aratan (Leman, 2008/45) tarafından çizilmiş karikatürde Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler masalındaki “konuşan ayna” motifi kullanılmıştır. Burada M. Kemal Atatürk büyük bir aynanın karşısında durmakta ve “Ayna, ayna, benden karizmatik’i var mı dünyada?..” diye aynaya sormaktadır.

10. Feyhan Güver (Leman, 2008/46)'in çizdiği karikatürde Pamuk Prenses ve Cadı yer almaktadır. Cadı, Pamuk Prenses'e şöyle demektedir: "Ormanda dedikodu oluyo evladım... Ormanın içinde yedi adamla ne işin var... Anan baban yok mu senin..." Pamuk Prenses ise bu sözlere şu şekilde cevap vermektedir: "Öff... Şu zehirli elma gelse de bitse artık!.." ²
11. Feyhan Güver (Leman, 2008/47)'in çizdiği başka bir karikatürde de Pamuk Prenses ve Cadı yer almakta. Masaldaki zehirli elma motifi yerine sepetindeki mantarlardan birini uzatan Cadı'ya, Pamuk Prenses şaşkınlıkla şu cevabı verir: "Ama... Bana zehirli elma denmişti..."
12. Yine Feyhan Güver (Leman, 2008/48) tarafından çizilmiş bir diğer karikatürde, Pamuk Prenses masalındaki konuşan ayna motifi kullanılmıştır. Ancak burada konuşan ayna değil "televizyon"dur ve "Medya medyaa, benden daha güzeli var mı bu dünyada?.." diye soran kraliçeye, "Oho dolu!" cevabını vermektedir.
13. Feyhan Güver (Leman, 2008/48)'in, derginin aynı sayısında çizdiği bir başka karikatürde de tabutta yatan Pamuk Prenses, başucunca Beyaz Atlı Prens ve Yedi Cüceler'den ikisi yer almaktadır. Karikatürde Prens, "Cık... Hayatta öpemem. Resmen ölü lan bu!.." diyerek Prenses'i öpmek istememektedir.
14. Penguen dergisinin (2008/47) "Penguen Çocuk" adını taşıyan köşesinde imzasız olarak yer alan bir karikatürde Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler'den dördü yer almaktadır. Üst kısmında "Çocuklar yaftalamadan düşünün..." ifadesinin bulunduğu ve kahramanların başlarının üzerinde "Uykucu, Denyo, Sinirli, Kel" gibi sıfatların yazılı olduğu karikatür, Zaman gazetesinin "yaftalamadan düşünün" (<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=757638&title=iste-zamanin-yeni-reklami-yaftalamadan-dusu-nun>; Haber tarihi: 08 Kasım 2008) reklam sloganına eleştirel bir göndermede bulunmaktadır.
15. Yavuz Öztürk (Uykusuz, 2008/46) tarafından çizilmiş iki karelik bant karikatürde; uyumaya çalışan bir çocuğa, muhtemelen babası olan bir kişi kitaptan masal okumaktadır. Bu kişinin konuşma balonunda şu ifade yer almakta: "Daha sonra Kırmızı Başlıklı Kız... Ah canım uyumuş bile... Canım..."

² Bkz. Ekler bölümü Karikatür-2.

16. Efe Barış (Gırgır, S. 37)'in çizdiği karikatürde Kırmızı Başlıklı Kız ile Kurt karşılıklı oturmuş gazete okumaktadır. Kırmızı Başlıklı Kız'ın, "Doğalgaz faturası gelmiş kıçımıza girmiş sen hala otur da gazete oku, oku oku..." sözü üzerine kurt, şunları düşünmektedir: "Kırmızı Başlıklı Kız ve Libido Kurt masalının sonu"
17. Burak Aytaç (Koala, 2008/07, s. 43) tarafından çizilmiş karikatürde bir baba-oğul ve babanın arkadaşı yer almakta. Babanın, "Bak Arif benim çocuklardan bi bu okudu." demesi üzerine; "Aferin ona. Niye bi garip bakıyo?" diye soran arkadaşına baba şu cevabı vermektedir: "Hep Kırmızı Başlıklı Kızı okudu. Biraz mal gibi oldu ama en azından okudu."
18. Tuncer Çelik (Koala, 2008/07, s. 29)'in çizdiği ve Kül Kedisi'nin ayakkabısı motifini işleyen karikatür, iki kareden oluşmakta. Birinci karede, Kül Kedisi'nin ayakkabısını bulan prens, "Ayakkabısını düşürmüş..." diye mahzun bir şekilde düşünmektedir. "İşin Aslı" açıklamasını taşıyan ikinci karede ise Kül Kedisi'nin, oyun oynayan çocuklara toplarını atmak için bir futbol topuna vururken ayakkabısının fırlayıp gittiği görülmektedir.
19. Serkan Yılmaz (Penguen, 2008/48)'in da bir karikatüründe Kül Kedisi masalına gönderme yaptığı görülmektedir. Masaldaki "saatin 12 olması, balkabağı, koşar adım uzaklaşan kahramanın ayakkabısının düşmesi" motiflerinin kullanılması bu karikatürün hareket noktasının söz konusu masal olduğunu ortaya koymaktadır. Karikatürde, bir binanın dış merdivenlerinden panik bir halde saatine bakarak çıkarken ayakkabısının tekini düşüren bir adam resmedilmiştir. Adam, "Saat 12 olmuş yengeniz kabak gibi oyacak beni!.." derken; arkasından birileri, "Aha ayakkabıyı düşürdü!" diyor.
20. Gökhan Dabak (Leman, 2008/46) tarafından çizilmiş karikatürde Rapunzel masalının işlendiği görülmekte. Karikatürde, Rapunzel'in kuleden aşağı sarkıtığı saçlarından tırmanmış bir kişi elindeki şampuanı masalın kahramanına satmaya çalışmaktadır.
21. Ali Sürengil (Gırgır, S. 34)'in çizdiği karikatürde Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler masalının cüceleri ile saçlarını kuleden aşağı sarkıtmış Rapunzel bir arada işlenmiştir. Burada cüceler, Pamuk Prenses'ten sonra ortada kaldıklarını düşünerek Rapunzel'in yanına yerleşmeye çalışmaktadırlar.

Karikatürlerde Folklorik Ögeler

22. Feyhan Güver (Leman, 2008/46)'in çizdiği karikatürde Rapunzel ve onun saçlarından kuleye tırmanan prens motifi ele alınmıştır. Burada kuleye tırmanmaya çalışan prensin, Rapunzel'in "vıcık vıcık" saçlarından "vıjjjjjjt..." diye kayması resmedilmiştir. Prens kayması üzerine Rapunzel şöyle demektedir: "Ay aşkım, kusura bakma bugünlerde saçlarım çok yağlanıyoo!.."
23. Yine Feyhan Güver (Leman, 2008/48) tarafından çizilmiş başka bir karikatürde Rapunzel, "çıt-turf" seslerini çıkararak çekirdek yemekte ve kabuklarını kuleden aşağı atmaktadır. Kabukların büyük bit yığın olduğunu gören bir bayan şu sözlerle Rapunzel'e kızmaktadır: "Evladım sen bi prensessin...Hiç yakışıyo mu öyle mahalle karıları gibi!.."
24. B. Üstün (Uykusuz, 2008/46) tarafından çizilmiş karikatürde Kurbağa Prens masalındaki, prene dönüşen kurbağa motifine telmihte bulunulmuştur. Burada, kurbağa gibi oturmuş bir insan resmi üstünde şu ifade yer almaktadır: "Sabahlama sonrası kurbağa gibi olurum. On prenses bile öpse prene dönüşemem."
25. Anıl Gürak (Gırgır, S. 34), Kurbağa Prens masalını eksen alarak çizdiği karikatürde, sudaki yaprağın üstünde kurbağa gibi oturan prens ile yanında duran bir dişi kurbağanın diyalogunu aktarmaktadır.
26. Suat Özkan (Leman, 2008/47) tarafından çizilmiş karikatürde, Kurbağa Prens masalındaki kurbağa ile bir başka prens içki masasında yer almaktalar. Alkolün verdiği gevşemeyle prens, kurbağayı öpmek istediğini dile getirmektedir.
27. Soyad belirtilmeden sadece "Murat" (Atom, S. 11, s. 16) imzasıyla yayımlanmış karikatürde de Kurbağa Prens masalının, prensesin kurbağayı öpmesi motifi işlenmiştir. Karikatürde alt kısmı kurağa, üst kısmı insan olan bir erkek ile kısa boylu ve şişman olarak çizilmiş bir prenses yer almaktadır. Prensесin şaşkınlığı üzerine erkek şöyle der: "E yavrum öpene bakıcan biraz da.. Senin öpücüğün olacağı bu.. Anceline Coli öpsün bak nasıl serpiyorum!"
28. Feyhan Güver (Leman, 2008/45)'in çizdiği karikatürde Fareli Köyün Kavalcısı masalındaki kahramanın işlendiğini görmekteyiz. Karikatürde, uzakta elinde kavalıyla bekleyen kavalcıyı sevdiğini annesine söyleyen genç kıza, annesi şu cevabı vermektedir: "İyi de yavrum... Konu komşu

soracak ne iş yapıyo diye... Ben ne diyecem: Fareli köyün kavalcısı... Olmaz... Hayatta olmaz...”³

29. Feyhan Güver (Leman, 2008/45)’in, derginin aynı sayısında yer alan bir başka karikatüründe, Altın Yumurtlayan Tavuk⁴ masalının işlendiğini görmekteyiz. Bu karikatürde; altın yumurtaların önünde, elinde paralarla duran bir kişi, muhtemelen eşi olan bir kadına, “Altının değeri düşüyo... Ben de satıp dolara yatırdım!...” demektedir. Karı-kocanın bulunduğu odanın penceresinden ise tavuğu alan kişinin, heyecanla oradan uzaklaşıyor olduğunu görmekteyiz.
30. Ali Sürengil (Gırgır, S. 36) tarafından çizilmiş karikatürde, aslında İtalyan yazar Carlo Colladi tarafından yazılmış ancak tüm dünyada yaygınlaşarak bir halk masalı gibi bilinir olmuş Pinokyo masalı işlenmiştir. Bu karikatürde Pinokyo’nun babası ona, “Ulan eşek kadar adam oldun ne oruç, ne namaz be! ‘Alnın secdeye değmedi ulan!’” diye kızmaktadır. Pinokyo ise babasına, “Yahu babacım teknik olarak imkansız! Burun müsaade etmiyor ki namaza!” cevabını vermektedir.
31. Erdil Yaşaroğlu (Penguen, 2008/48)’nin çizdiği karikatürde de, yine Pinokyo işlenmektedir. Burada, tahtadan bir kadın yapmakla meşgul olan babasını gören Pinokyo’nun, “Aaa Gepetto Babaa? Bana kardeş mi yapıyon?” sorusuna babası, “Ne lan?! Hep sana hep sana!” cevabını verir.

b) Halk Hikâyeleri

Çalışmamız kapsamında taradığımız dergilerde, halk hikâyelerine dair iki örnek belirlenmiştir. Bu karikatürlerin ikisi de Ferhat ile Şirin hikâyesindeki “Ferhat’ın dağı delmesi” motifi üzerine odaklanmaktadır.

Ahmet Cambaz (Uykusuz, 2008/46)’ın çizdiği karikatürde metroya binmek için durakta bulunan iki kişi yer almaktadır. Kadın metroya binmiş, erkek binmeden “tısss” sesini çıkararak kapı kapanıvermiştir. Paniklemiş ve üzgün olduğu gözlenen adam, kadına şunları söylemektedir: “Aşkım gelicek durakta in bekle... Ben bi sonrakine binip gelicem tamam mı... Bekle!...”

³ Bkz. Ekler bölümü Karikatür-3.

⁴ Bu masal, La Fontaine masallarından birisidir. Ancak La Fontaine, halk masallarını şirleştirerek yeni bir forma taşımıştır. Bilgi için bkz.: Şirin 1998: 120.

Karikatürlerde Folklorik Ögeler

Yüzünde mahzun ve şaşkın bir ifade bulunan kadın ise şöyle düşünmektedir: “Oysa sen benim için dağları delmiştin Ferhat...”⁵

Erdil Yaşaroğlu (Penguin, 2008/47)’nin çizdiği karikatürde ise, arkasında dağlar görünen bir köy evi bulunmaktadır. Bu evdeki geleneksel kıyafetler içindeki bir kadın sevinçle kapıyı açmış, damacanayla su getiren sucuyu karşılamaktadır. Geldiği motosikleti yanında duran sucu, omzunda da bir damacana su taşımakta ve karşısındaki kadına şöyle seslenmektedir: “Dağları delip sana su getirdim Şirin!” Kadın ise, “Ferhat aşkım!” diyerek heyecanlanırken sucu, “Borcun 6.90 YTL...” demektedir.⁶

c) Fıkralar

Taranan dergilerde fıkra motiflerinin karikatür konusu edildiği 7 örnek belirlenmiştir. Bu karikatürlerin hepsi de Nasreddin Hoca ve fıkraları çerçevesinde çizilmişlerdir. Bu karikatürlerde Hoca ve fıkralarına konu olan olaylar farklı bakış açılarıyla yansıtılmaktadır.

Göksu Gül (Penguin, 2008/45)’ün çizdiği karikatürde Nasreddin Hoca’yı, bindiği dalı keser hâlde, küçük bir çocuğun oyuncuğu olarak görmekteyiz.

Mehmet İlhan (Gırgır, S. 35)’in karikatüründe Hoca’nın eşeğe ters binmesi⁷, Selçuk Erdem (Penguin, 2008/45)’in karikatüründe ise göle yoğurt mayalaması motifleri farklı yorumlarla ele alınmıştır. Gürhan Yıldız (Koala, 208/07, s. 3)’in karikatüründe ise Hoca günümüze taşınmış ve bir sınavda test çözer halde çizilmiştir. Mehmet İlhan (Gırgır, S. 36)’ın başka bir karikatüründe ise Hoca’nın ölümünden sonra da onunla ilgili anlatıların oluşturulduğu konusunun işlendiğini görmekteyiz. Anıl Gürak (Gırgır, S. 35) ve Özer Aydoğan (Penguin, 2008/45) tarafından çizilmiş karikatürlerde de Nasreddin Hoca’nın günümüze taşındığını görmekteyiz. Bu karikatürlerde Hoca, günümüzün çizgi film kahramanlarıyla buluşturulmaktadır. Bu kahramanlar A. Gürak’ın karikatüründe Shrek, Ö. Aydoğan’ın karikatüründe ise Sevimli Hayalet Casper’dır.

Nasreddin Hoca’nın günümüze taşınması ve güncel olay ya da kişilerle bir arada anılması şeklinde yeni anlatılar oluşturulabilmektedir. Prof. Dr. İsa Özkan’ın da dile getirdiği gibi, 13. yüzyıldan beri var olan

⁵ Bkz. Ekler bölümü Karikatür-4.

⁶ Bkz. Ekler bölümü Karikatür-5.

⁷ Bkz. Ekler bölümü Karikatür-6.

Mehmet ÇEVİK

Nasreddin Hoca'yla ilgili yeni fıkralar, araştırmacıların dikkatini çeken bir noktadır (Özkan 1999: 3). Tarafımızca derlenmiş böyle bir anlatıda Nasreddin Hoca, günümüz komedyenlerinden Cem Yılmaz ile bir arada yer almaktadır:

“Cem Yılmaz bir gün yorgun argın evine gelmiş ve doğruca banyoya girmiş. Küveti bir güzel suyla doldurmuş, sonra da soyunup içine girmiş. Derken yavaşça banyonun kapısı açılmış ve içeriye Nasreddin Hoca girmiş. Hoca'nın bir elinde bir kâse yoğurt, diğer elinde bir kaşık. Küvetteki Cem Yılmaz şaşkın şaşkın Hoca'ya bakarken hoca yavaşça yaklaşmış ve elindeki yoğurdu kaşık kaşık küvete boşaltmaya başlamış. Bunun üzerine Cem Yılmaz gülererek:

‘Hocam, hocam! Ne yapıyorsun, hiç küvetteki suya yoğurt çalınır mı?’ demiş. Hoca da:

‘Ben yoğurt çalmıyorum ki, cacık yapıyorum!’ demiş.”⁸

Nasreddin Hoca'yla ilgili böylesine yeni fıkraların ortaya çıkmasında, karikatür sanatçılarının parlak zekâları önemli bir etki ve katkıya sahiptir, kanaatindeyiz.

3. Gölge Oyunu

Dergi taramalarımızda geleneksel Türk tiyatrosunun şubelerinden biri olan Karagöz ve Hacivat'ın işlendiği üç karikatür tespit edilmiştir. Özer Aydoğan (Penguin, 2008/45)'in çizdiği karikatürde küçük bir çocuk “Hacivat” gibi hep hor görüldüğünü dile getirir. Yiğit Özgür (Uykusuz, 2008/46)'ün çizdiği karikatür⁹ ile Murat Uzun ve Akın Akıncı (Koala, 2008/07, s. 50)'nın birlikte çizdikleri karikatür, yazısı olmayan Karagöz ve Hacivat çizimlerinden oluşmaktadır.

4. Halk İnançları ve Din

⁸ 12 Ekim 2005 tarihinde, Ankara'da bir özel dershanede 8. sınıf öğrencisi olan Gizem Alibazoğlu'ndan derlenmiştir.

⁹ Bkz. Ekler bölümü Karikatür-7.

Karikatürlerde Folklorik Ögeler

Taradığımız dergilerde, toplumumuzda yaygın olan halk inançlarına ve dinî temelli olup da çeşitli halk anlatılarına kaynaklık eden olay ya da durumlara dair çok sayıda örnek tespit edilmiştir.

Nuh tufanı ve Hz. Nuh'u konu alan üç karikatürden biri, Erdil Yaşaroğlu (Penguen, 2008/45) tarafından çizilmiştir. Karikatürde, gemisine her canlı türünden birer çift alan Hz. Nuh, geminin girişinde, içeri aldıklarını not eder halde çizilmiştir. Bu esnada yeşil cübbeli bir molla tipi, ardınca sırayla yürüyen kara çarşaflar içindeki “dört” eşiyile gemiye doğru ilerlemekte ve Hz. Nuh hakkında “Gerginlik çıkaracak şimdi...” diye düşünmektedir.

Hız. Nuh ve tufanın konu edildiği diğer karikatürler ise Tolga Sümer (Gırgır, S. 36) ve köşesinde adı “Yasin 25oğlu” (Leman 2008/48) biçiminde yazılı olan karikatürçü tarafından çizilmiştir.

Rüya konusunun işlendiği üç karikatürün ikisinde (Yasin, Leman, 2008/45; Can Barlas, Leman, 2008/47) birçok halk anlatısında karşımıza çıkan “rüyada ak sakallı dede görme” motifi yer almaktadır. Diğer karikatürde (Mustafa Satıcı, Penguen, 2008/46) ise “Kan rüyayı bozar.” inancı, *Elm Sokağı Kâbusu* adlı yabancı filmin kötü karakteri *Freddy Krueger* aracılığıyla işlenmektedir.

Ölünün ardından helva yayıp dağıtmanın, ölünün ruhuna iyi geleceği inancına Caner Atakul (Lombak, 2008-11, s. 56)'un çizgi öyküsünün bir karesinde değinilmiştir.

Yatırlara gidip dua etme ve yardım isteme inancıyla ilgili bir karikatürde (Atom, 2008-11, s. 43) bir türbenin duvarına “Her şey bevada olsun” yazan bir çocuk görmekteyiz.

Fal konusunun işlendiği üç karikatürün ikisinde (Ahmet Yılmaz, Leman, 2008/45; Erdil Yaşaroğlu, Penguen, 2008/48) çeşitli kartlarla bakılan tarot falı, Feyhan Güver (Leman, 2008/45)'in çizdiği karikatürde ise kahve falı yer almaktadır. Bu karikatürde falcı, haremdeki cariyelerin falına bakmaktadır.

Nazar konusunun işlenişine dair tespit ettiğimiz tek karikatürde (Barış Atar, Penguen, 2008/45) mavi bir nazar boncuğu takmış ve böylece artık kendisine hiçbir kötü gücün etki edemeyeceğini düşünen mağrur bir çocuk yer almaktadır.

Kurşun dökme inancı ve pratiğine dair karikatürde (Deniz Kestane, Gırgır, S. 36) döktüğü kurşundan dolayı “sürrealist sanatçı” kabul edilen bir kadın, döktüğü kurşunların yer aldığı bir sergi salonunda bulunmaktadır.

“Kara kedi uğursuzluk getirir.” inancının işlendiği bir karikatürde (Erdil Yaşaroğlu, Penguen, 2008/45), birisi “kara” olan iki kedinin ilişkisi ve diyalogu yer almaktadır.

Muska konusunun ele alındığı, aslında derginin bir okuru olan Emre Özkan (Gırgır, S. 34)’ın çizdiği karikatürde “çıkarılabilir bellek” diye Türkçeleştirilen “flash bellek”lerin içlerine dua yazılarak muska olarak kullanılabilmesi işlenmiştir.

Büyü konusuna dair tek tespitimiz olan karikatür, Bahadır Boysal (Leman, 2008/46) tarafından yazılıp çizilmiş çizgi öykünün bir karesi. Burada “Köygöçüren büyü” yaptırmış olan bir kadından bahsedilmektedir.

Dilek ve uğur konusunda, artık bir oyun niteliğini almış olan (Boratav 2003: 130), ele konan uğur böceğini “Uç uç böceği...” biçiminde başlayan tekerlemeyle uçurarak dilekte bulunma ve böceğin uçup uçmamasına göre dileğin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini belirleme inancına dair bir karikatürde (Anıl Gürak, Gırgır, S. 34); yavru bir uğur böceği, annesine, “Uç uç böceğiii annen sana piley siteyşin alacak!!” demektedir.

5. Halk Hekimliği

Halkın, sağlıkla ilgili sıkıntılarının teşhis ve tedavisi için başvurduğu geleneksel yöntemlerin bütününe ifade eden halk hekimliğine dair iki tespitte bulunulmuştur.

Bu karikatürlerin ikisinde de Murat Uzun ile D. Devrim Akıncı (Koala, 2008/07, s. 35)’nın ortak imzası yer almaktadır. Karikatürlerin biri, özellikle romatizmal rahatsızlıkların tedavisinde kullanılan kuma gömülme uygulamasıyla ilgilidir. Bu karikatürde, romatizmalarının iyice azdığını belirten Hüseyin Gazi, bir tek başı dışarıda kalacak şekilde kendini kuma gömdürmüştür.

Diğer karikatür ise sırt ağrıları, üşütme ve gribal enfeksiyon tedavisinde kullanılan, “şişe çekme” ya da “kupa çekme” diye bilenen geleneksel tedavi yöntemiyle ilgilidir. Karikatürde bir kadın, bir erkeğin sırtına bardak yerine “fes”lerle kupa çekmektedir.

6. Halk Müziği

Taramamız kapsamında halk müziğinin konu edildiği dört karikatür belirlenmiştir.

Ali Sürengil (Gırgır, S. 37)'in çizdiği karikatürde “*Yürü bre Hızır Paşa*” türküsünü söyleyen Pir Sultan Abdal yer almaktadır.

Semra Can (Penguen, 2008/47) tarafından çizilmiş karikatürde ise, dağda kamp yapmaya giden bir kadın Dadaloğlu'nun “*Kalktı göç eyledi Avşar elleri*” diye başlayan koçaklamasını söylemektedir.

Özer Aydoğan (Penguen, 2008/46)'ın çizdiği karikatürde ise bağlama çalan “yerel türkücüler”, “köylülük” bağlamında işlenmektedir.

Yiğit Özgür (Uykusuz, 2008/46) tarafından çizilmiş karikatürde ise, bebeğine ninni söyleyen bir anne yer almaktadır.¹⁰

7. Ad Koyma Geleneği

Taradığımız dergilerde ad koyma geleneğiyle ilgili iki karikatür tespit edilmiştir.

Bu karikatürlerden biri Penguen (2008/45) dergisinin Penguen Çocuk sayfasında isimsiz olarak yayımlanmıştır. Günümüz çizgi film kahramanlarından olan Şirin Baba ve Şakacı Şirin'in yer aldığı bu karikatürün üst kısmında “*Kültürümüze Sahip Çıkalım!...*” ifadesi yer almaktadır. Bu karikatürde, Şirinler adlı çizgi filmdeki kahramanlara ad vermenin, köken olarak Türk kültürüne ait olduğu anlatılmaktadır.¹¹

Diğer karikatürde ise (Hasan Dursun, Gırgır, S. 36) çocuğun kulağına ezan okuyup adını koyma uygulaması işlenmektedir. Burada, filmlerde yaygın olarak kullanıldıkları imajlarıyla uzaylı bir çift, bir imama çocuklarını getirmekte ve orada çocuklarının kulağına bir şeyler okumasını istemektedirler.

¹⁰ Bkz. Ekler bölümü Karikatür-8.

¹¹ Bkz. Ekler bölümü Karikatür-9.

8. Kargış

“Beddua” anlamına gelen kargış da halk kültürüyle ilgili türlerden birisidir. Karikatürlerde çok klişeleşmiş “Allah belanı vesin!” biçimindeki kargışa sıkça rastlamak mümkün. Örneğin bu ifade Seyfi Şahin (Gırgır, S. 36) ve Alper Ocak (Gırgır, S. 36)’ın karikatüründe geçmektedir.

Tespit edebildiğimiz farklı bir kargış örneği Göksu Gül (Penguin, 2008/47) tarafından çizilmiş karikatürde yer almaktadır. Bu karikatürde babaannesinin bamyaya yemeği yaptığını gören çocuk ona kızarak şöyle demektedir: “Senin bu iğrenç yemeği yapan ellerine araba çarpar daa ölür geberirsin işalla iğrenç babanne...”

9. Çocuk Oyunları

Çocuk oyunları ile ilgili iki karikatür tespit edilmiştir. Bunlardan biri Selçuk Erdem (Penguin, 2008/48) tarafından derginin kapağı olarak çizilmiştir ve saklambaç oyunuyla ilgilidir. Karikatürün yayımlandığı günlerde ülkenin gündemlerinden biri olan ve “Cumhuriyet Halk Partisi’nin çarşaf açılımı” diye bilinen konuya eleştirel bir bakışın yansıtıldığı karikatürde, Deniz Baykal’ın CHP rozeti takacağı siyah çarşafın içinden Başbakan R. Tayyip Erdoğan çıkmakta ve “Çanak çömlek patladı!” demektedir. Bilindiği gibi bu ifade, saklambaç oyununda “ebe”nin, sobelediği kişinin adını yanlış söylemesi üzerine oyuncu çocuklar tarafından bağırlarak dile getirilir.¹²

Diğer karikatür ise, saklambaca göre daha az bilinen “Taş Kâğıt Makas” oyunuyla ilgilidir. Mahmut Tibet (Leman, 2008/45) tarafından iki kare halinde çizilmiş olan bu karikatürde, kıyafetlerinden asker oldukları tahmin edilen üç kişi, üzerinde harita bulunan bir masanın başında söz konusu oyunu oynamaktadırlar.

10. Diğer Konular

Taradığımız mizah dergilerinde folklorik malzemeler, elbette yukarıda başlıklar hâlinde dile getirdiklerimizle sınırlı değildir. Bunların dışında, genel bir duruşu sergilemeden, bir bütünlük arz etmeden de olsa çeşitli folklorik öğelerin parça parça kullanıldığını görmekteyiz. Bu

¹² Bkz. Ekler bölümü Karikatür-10.

Karikatürlerde Folklorik Ögeler

karikatürleri başlıklar halinde tek tek ele almak yerine, sadece künyelerini vermenin daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

El öpme, bayramlarda güzel kıyafetler giyinme, büyüklere saygı gösterme gibi gelenek ve göreneklerimiz ile beslenme konusundaki mangal kültürümüz Semra Can (Penguen, 2008/45) tarafından “Böyleyken Böyle” adlı köşesinde “Gelenekler Görenekler” başlığı altında karikatürlerle işlenmiştir.

“Ata sporumuz” diye bildiğimiz güreşin bir şekli olan yağlı güreş Cihan Ceylan (Uykusuz, 2008/47) tarafından güreşçinin margarinle yağlanması esprisiyle işlenmiştir.

Yolunun açık olması niyetiyle yola gidenin arkasından su dökme geleneği Behiç Pek (L-Manyak, 2008/11, s. 16)’in çizdiği karikatürde ele alınmıştır.

Düğünlerde takı takma merasiminde kimin hangi miktarda altın ya da para taktığını anons etme uygulaması “Görgüsü” başlığı altında Barış Atar (Penguen, 2008/46) tarafından; gerdeğe giren damadın sırtına vurma geleneği de Atom (2008/11, s. 25) dergisinde imzasız olarak işlenmiştir.

Beslenme kültürü çerçevesinde, aslında yöresel bir yemek olmakla birlikte son zamanlarda yaygınlaşan, çiğköftenin yoğrulması süreci Murat Uzun ve Volkan Hoşcan (Koala, 2008/07, s. 60)’ın birlikte çizdikleri karikatürde ele alınmıştır.

Türk kültüründe geleneksel bir avlanma yöntemi olan şahin, doğan gibi yırtıcı kuşlarla avlanma, B. Üstün (Uykusuz, 2008/47) tarafından çizilmiş karikatürde işlenmiştir.

Tel halindeki gümüş ya da altınla yapılan geleneksel el sanatlarımızdan telkâri, Deniz Kestane (Gırgır, S. 36) tarafından çizilmiş iki karelik bant karikatürde ele alınmıştır.

SONUÇ

Çalışmamız kapsamında yaptığımız ve buraya kadar aktardığımız tespit ve değerlendirmelerimiz de göstermektedir ki karikatürler, folklorik malzemelerin kullanımı açısından önemli bir zenginlik arz etmektedirler. Bu durumu farklı nedenlere bağlayarak açıklamak mümkün olabilir, ancak şu şekilde bir bakış açısıyla değerlendirmek yerinde olacaktır:

Karikatürler ve karikatür dergileri kitlesel iletişimin sağlandığı araçlardır. Bu bakımdan karikatürün üreticisi ve tüketicisi, genelde tek yönlü de olsa, iletişim hâlinindedirler. İletişim kavramıyla ilgili çok farklı tanımlar, yaklaşımlar ve kuramların varlığı bilinmektedir. (Örneğin; Mutlu 2004, McQuail-Windahl 2005, Gökçe 1998, Fiske 1996) Ancak en yalın anlamıyla ya da *popüler ansiklopediler ve sözlüklere de yansımış egemen olan tanımlamayla* (Erdoğan 2005: 35-36) iletişim, “gönderici, mesaj, araç (kanal), alıcı” gibi öğelerden oluşan çok yönlü bir süreçtir. Bu süreç gerçekleşirken gönderici ve alıcı olarak “*her iki tarafta yer alanların gereksinimlerinin, isteklerinin, algılarının, tutumlarının, inanç ve değerlerinin, sahip oldukları birikim, yaşantı ve ilişkilerin, toplumsal rol ve statülerinin iletişimi kurmada, anlamları oluşturmada ve tepki geliştirmede belirleyici olduğunu*” (Zillioğlu 2003: 98-99) unutmamak gerekir. Bu bakımdan, iletişim sürecinde göndericinin mesajını, alıcının doğru anlaması, anlamlandırması; alıcının birikimiyle, donanımıyla, yani belleğiyle yakından ilgilidir. Bilindiği gibi, “*algılama mekanizmalarının çalışma biçimi doğrudan doğruya bellekle bağlantılıdır: Bellekte korunan bilgiler, deneyimler ve imgeler algılama mekanizmalarını yönlendirir.*” (Karaca 2006: 39) Ancak bu noktada “bellek” kavramına, biyolojik anlamıyla dar bir açıdan değil; mümkün olduğunca geniş bir perspektiften bakmak gerekir. Bu bakımdan “*belleği toplumun yazılı, sözlü ve görsel sanat ürünlerinden ve törenler, gelenekler, inanışlar gibi ortak davranışlardan oluşan tüm kültürel değerlerini bir bütün halinde algılayarak tanımlamak*” (Karaca 2006: 43) daha doğru olacaktır.

Folklorik malzeme olarak değerlendirdiğimiz halk kültürüne ait öğeler toplum, yani aynı kültürü paylaşan kişiler tarafından tanınan, bilinen değerlerdir. Bu bakımdan toplum içinde bir ortak dil olma özelliğine sahiptirler. Atasözleri, deyimler, halk masalları, halk hikâyeleri, fıkralar, çeşitli gelenek ve görenekler; toplumsal ve bireyseller belleklerde az çok yer edinmişlerdir. Çizgi ve az sayıda sözcükten oluşan konuşma bölümleriyle karikatürler, yapıları gereği az şeyle çok şey ifade etmek durumundadırlar. Bu bağlamda bir karikatürücü için folklorik malzemeler, aslında vazgeçilmez birer araç durumundadır. Bu araçları kullanan karikatürücü, karikatürüyle vermek istediği mesajı daha kolay ve doğru anlaşılır kılabilir. Birçok karikatürücü de, bu durumun farkında olarak ya da olmayarak, karikatürlerinde halk kültürüne ait öğelere, hem bir ifade aracı hem de tema olarak sıkça yer vermektedir.

Karikatürlerde Folklorik Ögeler

KAYNAKLAR:

- AKSOY, Ömer Asım (t. y.), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, C. I, y. y.: İnkılap Kitabevi Yayını.
- ALPTEKİN, Prof. Dr. Ali Berat (2002), *Taşeli Masalları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ARSLAN, Dr. Mustafa (2008), *Denizli Yöresinden Derlenmiş Masallar*, Denizli: Zirve Yayınları.
- BALCIOĞLU, Semih-Ferit Öngören (1973), *50 Yılın Türk Mizah ve Karikatürü*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- BORATAV, Pertev Naili (2003), *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: K Kitaplığı.
- BORATAV, Prof. Pertev Naili (1997), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ÇEVİK, Mehmet (2006), *Basın Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, Ankara: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇEVİK, Mehmet (2008), “Türkiye’de Batı Masalları ve Çocuklarımız”, *Gazi Türkiyat-Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 3, s. 115-130, Ankara: Gazi Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.
- DEGH, Linda (1998), “Halk Anlatısı”, Çev.: Zerrin Karagülle, *Millî Folklor*, S. 39, s. 111-129.
- DOĞAN, M. Mahzun (2007), “Yeni Dünya Tasarımlarının Buluştuğu İki Sanat: Karikatür ve Edebiyat”, *Varlık*, S. 1192, s. 3-6.
- ERDOĞAN, İrfan (2005), *İletişimi Anlamak*, Ankara: Erk Yayınları.
- FISKE, John (1996), *İletişim Çalışmalarına Giriş*, Çev.: Süleyman İrvan, Ankara: Bilim Sanat/Ark Yayınları.
- GÖKÇE, M. Selim (2007), “Karikatür ve Edebiyat-Asaf Hâlet Çelebi Karikatürleri Üzerine Bir Deneme”, *Türk Edebiyatı*, S. 410, s. 32-35.
- GÖKÇE, Prof. Dr. Orhan (1998), *İletişim Bilimine Giriş*, Ankara: Turhan Kitabevi Yayını.
- KARACA, Doç. Dr. Birsen (2006), *Sözde Ermeni Soykırımı Projesi-Toplumsal Bellek ve Sinema*, İstanbul: Say Yayınları.
- MCQUAIL, Denis -Sven Windahl (2005), *İletişim Modelleri*, Çev.: Konca Yumlu, Ankara: İmge Kitabevi.
- MUTLU, Erol (2004), *İletişim Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- ÖZDEMİR, Prof. Dr. Hasan (1995), “Atasözleri ve Halk Anlatıları-II”, *Folklor/Edebiyat*, S. 2, s. 7.

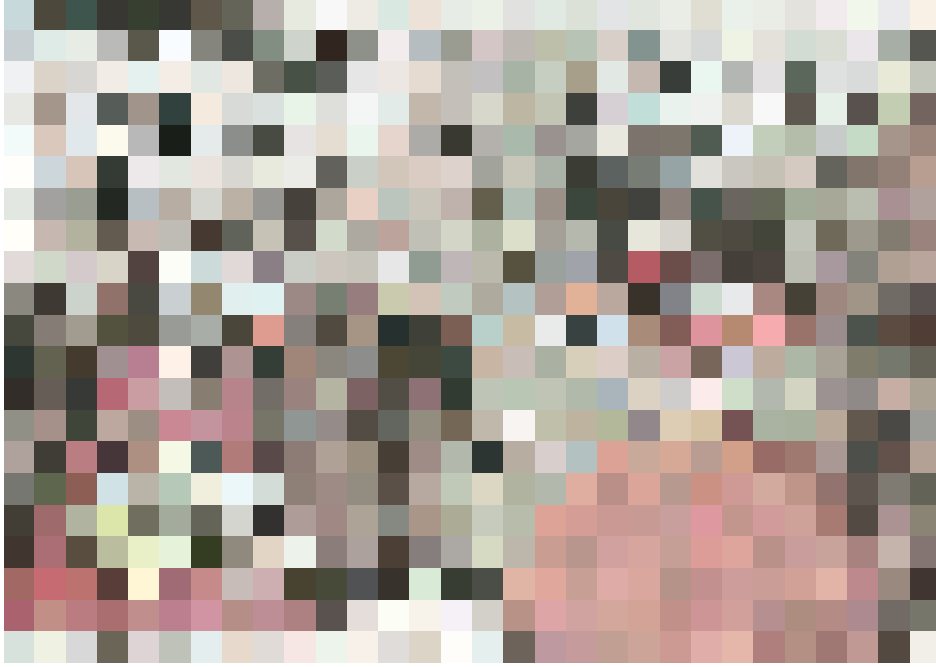
Mehmet ÇEVİK

- ÖZER, Prof. Atila (2007), *Karikatür Yazıları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- ÖZKAN, Prof. Dr. İsa (1999), *Türkiye ve Tatar Türkçesiyle Nasreddin Hoca Fıkraları*, Ankara: TİKA Yayını.
- SAKAOĞLU, Prof. Dr. Saim (1999), *Masal Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ŞİPAHİOĞLU, Ahmet (1999), *Türk Grafik Mizahı 1923-1980*, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- ŞAHİN, Halûk (1978), “Karikatür ve Televizyon”, *Milliyet Sanat Dergisi*, S. 294, s. 24-25.
- ŞAHİN, Sedat (2000), “Uygur Türklerinde Karikatür”, *Millî Folklor*, S. 48, s. 48-51.
- ŞİRİN, Mustafa Ruhi (Haz.) (1998), *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- TOPUZ, Hıfzı (2001), “Gülmece Olmadan Edebiyat Olur Ama Karikatür Olmaz”, *Hürriyet Gösteri*, S. 232, s. 58-59.
- TOPUZ, Hıfzı (2003), *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Türkçe Sözlük* (1998), Ankara: TDK Yayını.
- YAVUZ, Muhsine Helimoğlu (1999), *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, Ankara: Ürün Yayınları.
- YILMAZ, İhsan (2001), “Oğuz Aral: Mizah Türk Halkının Kendisinde Var Olan Bir Şey”, *Hürriyet Gösteri*, S. 232, s. 60-61.
- ZİLLİOĞLU, Merih (2003), *İletişim Nedir?*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=757638&title=iste-zamanin-yeni-reklamı-yaftalamadan-dusunun>

EKLER:

Karikatür-1: Feyhan Güver, Leman, 2008/46

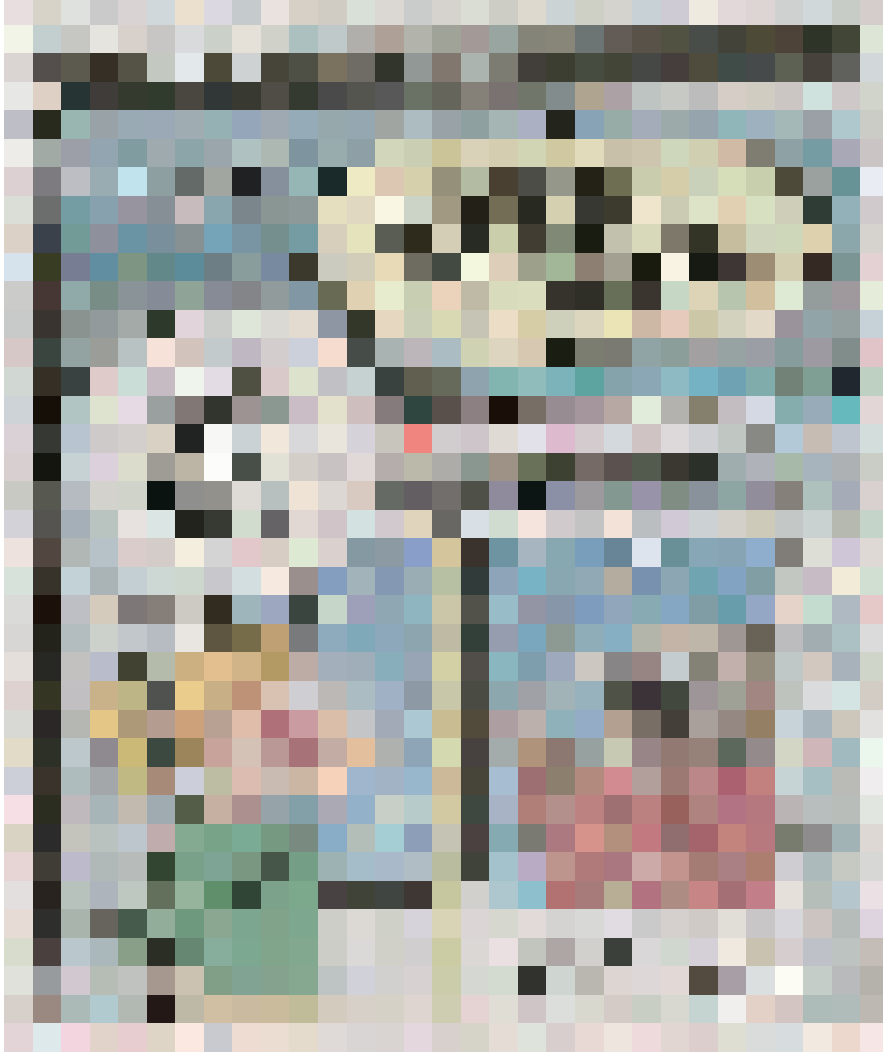

Karikatür-2: Feyhan Güver, Leman, 2008/46

Karikatür-3: Feyhan Güver, Leman, 2008/45

Karikatürlerde Folklorik Ögeler

Karikatür-4: Ahmet Cambaz, Uykusuz, 2008/46

Karikatür-5: Erdil Yaşaroğlu, Penguen, 2008/47

Karikatürlerde Folklorik Ögeler

Karikatür-6: Mehmet İlhan, Gırgır, S. 35

Karikatür-7: Yiğit Özgür, Uykusuz, 2008/46

Karikatür-8: Yiğit Özgür, Uykusuz, 2008/46

Karikatürlerde Folklorik Ögeler

Karikatür-9: Penguen, 2008/45

Karikatür-10: Penguen, 2008/48 (kapak)